

OSMANLI'DA OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ

Nilüfer OLTU

Özet

Bir ülkenin, tarihin belli aşamalarında, Avrupa ülkelerindeki siyasal ve sosyal alanlardaki gelişme ve uygulamaları gerek taklit ederek gerekse bunları özümseyerek almalarına Modernleşme (Batılılaşma) denir. Osmanlı Devleti'nde, 1700'lü yılların sonlarına doğru, ilk kez eski sistem ve uygulamaların, dönemin ihtiyaçlarını karşılamadığı düşünülmüş, devrin ihtiyaçları doğrultusunda bir dizi reform hareketlerinin gerekliliği gündeme getirilmiştir. Bu süreçten sonra aşama aşama ilerleyen modernleşme süreci, devletin sona ermesine kadar devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda modernleşme ve yenileşme diye nitelendirdiğimiz, kadim gelenekten sıyrılıp, Avrupai tarzda yapılan düzenlemelerin hayata geçirilmesi, öncelikli olarak askeri alanda başlamış, daha sonra ise devletin diğer bölümlerine sirayet etmiştir. Ancak bu süreç uzun bir zaman dilimini kaplamış, toplumda ikilik meydana çıkmış, yapılan reformlara ciddi bir direnç, bazen de bu reformlara karşı ayaklanmalar baş göstermiştir. Köklü değişiklikler yapmak isteyen pek çok ülkede olduğu gibi yapılan bu reformların hayata geçirilmesi Osmanlı Devlet'inde de sancılı bir süreç olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde, bilim, kültür, sanat, teknolojik gelişmeler ve benzeri hususlarda Batı ile uyum sağlama ihtiyacı, askeri alandan sonra mevcut eğitim sisteminin de sorgulanmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı devletinde örgün eğitim veren üç temel kurum olan, sıbyan mektepleri, medreseler ve yüksek öğretim diye nitelendirdiğimiz Enderun mekteplerinde, kadim eğitim anlayışından farklı olarak, batılı tarzda bazı eğitim yöntem ve teknikleri uygulamaya konulmuştur. Bu çalışmada, Osmanlı Devlet'inde sıbyan mekteplerinde yaşanan değişim ve dönüşümler incelenmiş, bu kurumlarda uygulanan eski eğitim anlayışı, ağırlıklı olarak da modernleşme ile birlikte hayata geçirilen yeni yöntem ve tekniklerin ana

hatlarıyla ortaya konulması ve okul öncesi eğitimle ilgili yapılan düzenlemeler değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Okul öncesi, Osmanlı, Eğitim, Sıbyan, Mektep

Giriş

Eğitim, kişinin bedeni, zihnî, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının en uygun şekilde ya da istenilen bir doğrultuda geliştirilmesi, ona birtakım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür. (Akyüz, 2012:2) Yelkenci'ye göre ise eğitim; *"bilgilendirilme yoluyla insanın, duygularında, düşüncelerinde nihayet davranışlarında yaşanan nitelikli değişim ve gelişim süreçlerini ifade eder."* (Yelkenci, 2019:7) Bilgiyi alma, anlamlandırma, saklama, yapılandırma ve yorumlama işlerini içeren bilişsel süreçler ilk önce ailede gerçekleşir. Ailede hem beden hem de zihnen kendini inşa etmeye başlayan insanın, yaşı ilerledikçe eğitim kaynakları değişmeye ve çeşitlenmeye başlar. Bu çeşitlilik ilk önce bulunduğu sosyal çevreyle başlayıp, belli bir yaşta sonra yönlendirildiği içerik, nitelik ve yöntem itibarıyla farklılıklar arz edebilen eğitim kurumlarında eğitim ve öğretimi belli bir disiplin çerçevesinde almasıyla devam eder.

Eğitim tarihi insanlık tarihi kadar eski olmakla beraber, içerisinde pek çok zenginlik ve çeşitliliği barındırmaktadır. Çağlar boyunca birçok bilim insanı, filozof, farklı statü ve konumdan insanlar eğitim üzerine kafa yormuş, buna paralel olarak farklı düşünceler, ekoller, sistem ve teknikler ortaya çıkmıştır. Bunların, zamana, toplumlara, ülkelerin yönetim ve eğitim felsefelerine göre farklılaştığı görülmektedir. Örneğin; Antik çağda eğitim, müzik, şiir ve beden eğitimi yoluyla ruhu, kötünden iyiye çevirmek olarak tanımlanan sade bir etiği kapsarken, (Eflatun, 2019:80-81) Eski Yunan ve Roma'da ise temel amaç, siyasi otoriteye bağlı bireyler yetiştirmek olmuştur. Orta çağda ise eğitim kişiler için bütünüyle dini amaçlar barındırmakta olup, (Şişman, 2007:19) Rönesans'a gelindiğinde hümanizm, reform ve aydınlanma akımları

çerçevesinde şekillendirilmiştir. (Gümüş, 2010:30-32) Eğitimle ilgili ortaya konulan çalışmalara bakıldığında genellikle, içerisinde belirli amaçlara ulaşma ve belirli işlevleri gerçekleştirme düşünceleri barındırdığı görülmektedir.

Toplumların gerçekleştirmek istediği işlevleri, inanç ve ideallerini, kültür ve medeniyet değerlerini, aynı zamanda bilgi birikimlerini gelecek nesillere aktarmada en önemli yeri tutan çocuklar, eğitim ve öğretim itibariyle bütün toplumlarda tarih boyunca ilgi odağı olmuşlardır. Çocukların iyi bir eğitimden geçmesi, sağlıklı ve nitelikli toplumların inşası bakımından önem arz etmektedir. Son dönem yapılan bilimsel çalışmalar neticesinde Erken çocukluk dönemi olarak adlandırılan, çocuğun doğumundan ilkokula geçtiği yılları kapsayan süreç (0-6 yaş), kişinin sonraki yaşamında nasıl bir birey olacağını büyük oranda belirlemesi sebebiyle oldukça önemli bir süreçtir. (Tekin, 2017:1600) 0–6 yaş çocuklarının gelişimlerini sağlamaya yönelik planlı, organize ve sistemli her türlü eğitim etkinliklerine genel olarak “okul öncesi eğitim” denmektedir. (Azkeskin, 2014:2) Çocuklara belirli davranış ve alışkanlıkları kazandırmak, yetenek ve ilgi alanlarını tanımak, gelişimlerini desteklemek bu dönemde gerçekleşmektedir. Okul öncesi eğitim sürecinden yararlanamayan yahut yetersiz bir şekilde yararlanan çocukların gelişimi yaşlarına göre daha yavaş olmakla birlikte bunun olumsuz izlerini yaşamları boyunca taşımaktadırlar. Bunun bilincinde olan toplumlar bilhassa çocukların eğitimi üzerinde hassasiyetle durmuşlardır.

Günümüzde ise ortaya konulan eğitim felsefe ve metotları, kuşkusuz tarihin süzgecinden geçerek, geçmiş toplumların gelecek nesillere aktardıkları bilgi birikimlerinin, inanç, kültür ve medeniyetlerinin, yaşadığımız dönemin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden reforme edilmesi ile ortaya konulmuşlardır. Bugün ki eğitim politikamızı değerlendirirken geçmiş dönemlerin izlerini taşıdığını bilmek, bu dönemlerde uygulanan yöntem ve teknikler konusunda hep bir merak uyandırmıştır. Özellikle insan eğitiminde en kritik dönem olarak kabul edilen okul öncesi eğitiminin, varisi olduğumuz Osmanlı devletinde, sistem, şekil, yöntem ve teknik itibariyle uygulanış biçimi, eğitimle ilgilenen kişiler için oldukça ilgi çekici olmuştur.

Osmanlı devleti, tarihin doğal seyri içerisinde Selçuklulardan, diğer Türk devletlerinden ve çağdaşı olan İslam devletlerinden birçok konuda etkilenmiş, yapılan pek çok uygulamayı da bu devletlerden devralmıştır. Bunlardan biri de, Osmanlı devletinin okul öncesi kurumları olarak değerlendirilen, temelinde Kuran, temel dini bilgiler, yazı ve aritmetiğin öğretildiği sıbyan mektepleri gelmektedir. (Demirtaş, 2007:173) Osmanlı devletinde sıbyan mekteplerinde uygulanan eğitim modeli değerlendirildiğinde, tam anlamıyla organize bir eğitim modelinden söz edilememekle birlikte, çağdaşı olduğu diğer devletlere kıyasla çok daha iyi bir seviyede olduğu görülmektedir.

Osmanlı devletinin, Avrupa devletlerine kıyasla, yönetimde, orduda, sosyal, toplumsal ve ekonomik alanda gözle görülen üstünlüğü, 18. yüzyıl Avrupa'sında yaşanan Rönesans, Reform ve coğrafi keşiflerle birlikte bir duraklama dönemine girmiştir. Avrupa'da yaşanan tüm bu gelişmelere kayıtsız kalan Osmanlı devleti, klasik dönem uygulamalarında ısrar etmiş, bu süreçten sonra devletin hemen hemen her alanında bir gerileme süreci başlamıştır. (Karataş, 2003:232) Klasik dönem okul öncesi eğitiminde batıya karşı sağlanan üstünlüğü 17. yüzyılda modern anlamda eğitim sisteminin batıda hızla gelişmesi karşısında koruyamayan Osmanlı devleti, önceleri bunu kabul etmese de ilk olarak askeri alanda daha sonra ise diğer kurumlarında bir dizi reform hareketinin kaçınılmaz olduğunu kabul etmiş ve Tanzimat'la bir dizi reform hareketlerini, batılılaşma adı altında uygulamaya koymuştur.

Osmanlı devletinde okul öncesi eğitim, örgün eğitim veren üç temel kurumdan biri olan mahalle mekteplerinde, diğer bir ismiyle Sıbyan mekteplerinde verilmekteydi. Medrese eğitimi öncesi çocuklara temel ilköğretim eğitimi veren en önemli kurum Sıbyan mektepleridir. Bu mekteplerde verilen eğitim biçimsel bir bilgi aktarımı ve geliştirme alanı olmaktan ziyade, İslami usullerle uygun olarak eğitilmiş, ahlaki ve toplumsal değerlere bağlı çocuklar yetiştirmeyi hedeflemekteydi. Temele konulan dini ve ahlaki öğretilerin yanı sıra, okuma-yazma ve aritmetik bilgilerinin verilmekle beraber, bu kurumlarda verilen eğitim bugün ki okul öncesi eğitim anlayışından farklı olarak, daha çok dini öğretiler ekseninde şekillendirilmiş olup, modern anlamda ortaya konan eğitim, yöntem ve tekniklerden uzaktır.

Osmanlı devleti Tanzimat'la başlattığı batılılaşma sürecinde, bu kurumlarda verilen eğitimin, dünyadaki gelişime ayak uyduramadığını düşünüp reforme etmeyi denese de bu konuda pek başarılı olamamış, diğer pek çok kurumda olduğu gibi yeni yöntem ve teknikleri reddetme ve klasik dönem uygulamalarında ısrar edilmesiyle karşılaşmıştır. Gösterilen bu direnç karşısında devlet çözümü Usul-u Cedide denilen yenilik taraftarı okullar açmakta bulmuş, böylece Osmanlı'da okul öncesi eğitim veren iki farklı kurum ortaya çıkmıştır. Devletin desteklediği Usul-u Cedid okullarına karşın sıbyan mektepleri, tamamen kendi başlarına kalmış olmakla birlikte, Osmanlı'nın son dönemlerine kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1. Dünya Savaşı sonucu yıkılan Osmanlı Devleti sonrası, 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti yönetiminin 3 Mart 1924'te yürürlüğe koyduğu tevhidi tedrisat Kanunu ile sıbyan mektepleri lağvedilmiş ve okul öncesi eğitimi bu tarihten sonra tek çatı altında toplanmıştır. (Demirtaş, 2007:173)

Osmanlı kültür ve medeniyetinde aile, toplumun temel yapı taşını teşkil eden kurum olarak, sosyal hayatın vazgeçilmez bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. (Pamuk, 2003:103) Neslin devamı için göz ardı edilemeyecek ehemmiyete sahip bu yapıya atfedilen en mühim görev, çocuk yapmak, eğitmek, devlete ve topluma yararlı insanlar olarak yetiştirmek olmuştur. Geniş bir yapıya sahip olan Osmanlı ailesinde, çocuğun eğitimiyle bütün aile bireyleri ortaklaşa ilgilenmekle beraber, eski Türk geleneklerinden kalma bir alışkanlık olarak, erkek çocuğun eğitiminde öncelikli rol babada, kız çocuğun eğitiminde ise annede olmuştur. (Aksoy, 2011:13) Çocuk, doğumundan başlayarak, isim koyma, sünnet olma, diş çıkarma vb. gibi evrelerde, ailede her daim sevinç, kutlama ve ziyafetlerle karşılanırken, çağdaşı olan Avrupa devletlerinde Osmanlı'ya nazaran çocuğa bakış oldukça farklıdır. Örneğin Bizans'ta; Patria Potestas'a göre (baba hukukunda) bir baba çocuklarını ölümle cezalandırabilir, her türlü ağır işte çalıştırabilir, kısırlaştırıp satabilmesi gibi uygulamalar göze çarpmaktadır. (Güdek, 2012:91)

Osmanlı'da ilk eğitimini ailesinden alan çocuklar belli bir yaş sınırı olmamakla birlikte İslam'ın 4 yaş, 4 ay, 4 gün geleneğine uygun olarak genellikle 4 yaş itibariyle okuma-yazma, Kuran-ı Kerim okuma, dini bilgiler ve basit hesaplama işlemlerinin yapıldığı mahalle

mekteplerine, diğeri ismiyle Sıbyan mekteplerine gönderilmeye başlar. (Türk, 2011:162) Ancak kırsal kesimlerde fakirlik ve imkansızlıklar dolayısıyla, ailenin isteği üzerine çocukların, ev iaşesinin karşılanmasına yardımcı olmalarından dolayı eğitimlerinin ihmal edildiği, bu temel eğitimi almadan hayata atıldıkları da görülmektedir. Ancak genellikle halkın, çocuğa dini inanç ve esasların öğretilmesi konusunda oldukça hassas olması, bu mekteplere talebin fazla olmasına sebep olmuş, mekteplerin talebi karşılamak adına kısa bir sürede çoğalarak hemen hemen her mahallede yaygınlaşmasına yol açmıştır. (Demirtaş, 2007:174)

Sıbyan mektepleri; Mahalle mektebi, Darü's Sıbyan, Muallimhane, Mekteb-i Sıbyan, Darü'l-İlim, Mektephane, Darü't-talim ve Taş Mektep gibi isimlerle anılmışlardır. Sıbyan mekteplerinde okula başlama "amin alayı" denilen bir merasimle, öğretmen, öğrenci ve ailelerin katıldığı, Kuran-ı Kerim ve ilahilerin okunduğu bir törenle olurdu. Mekteplerde, çocuğu hayra sevk etme, kötülükten/günahtan koruma ve iyi bir Müslüman olarak yetiştirme eğitim felsefesine uygun olarak düzenlenmiş, akademik eğitimden ziyade, ahlaki eğitime ağırlık veren kurumlardır. Burada verilen eğitim, bugünkü eğitim anlayışından farklı olarak, ayrı sınıf, belirli ders saati ve teneffüs olmayan, sabahtan ikindiye kadar eğitim verilen, sadece öğlen yemek arası bulunan bir sistem üzere kurulmuştu. Eğitim veren kişiler ise genellikle, erkek çocukları için medreseden mezun olmuş imamlar, kız çocukları içinde imamların eşleri yahut okuma yazma bilen hanımlar olurdu. Eğitim veren kişilerin ağırlıklı olarak imam ve imam eşi olmalarının da etkisiyle bu mektepler genellikle cami veya mescitlerin yakınında, durumu iyi olan hayır sahiplerin yaptırdığı, masraflarının ise aynı kişi yahut farklı hayır sahiplerinin bağışladığı vakıflar tarafından karşılanan, tek yada iki odalı, bahçeli ve önünde abdest alınacak bir çeşmesi, tuvalet ve bahçesi bulunan yapılardı. (Demirtaş, 2007:175)

Sıbyan mekteplerinde eğitim farklı yaşlarda çocukların tek sınıfta toplanması sebebiyle birebir yapılırdı. Ezber ağırlıklı eğitim sisteminde çocuk, dersini öğretmene birebir verir, başarısız olması halinde ise dersin tekrarı istenirdi. Eğitim ve öğretim için gerekli olan araç gereçler bakımından da yetersiz olan mekteplerde kitap haricinde basit ders materyalleri bile (harita, küre, masa ve sıra) yoktur. Yazı dersleri ise medrese programına 1830'larda dahil edildiği için defter, kalem, kâğıt gibi malzemelere de çok sonradan ihtiyaç duyulmuştur.

(Yılmaz, 2009:21) Çocuğun kurallara uymaması, tembellik, yaramazlık yahut ahlaki suçlar işlemesi karşısında ise bedeni cezalara başvurulurdu. Öğrencinin hatası ölçüsünde azarlama, kulak çekme, değnekle ele vurma aynı zamanda dinde yeri olmayan falakaya yatırma gibi cezalar mevcuttur. Toplumun konuya bakışı Amasyalı Ali Hüseyin'in yazdığı Tariku'l edeb adlı eserde şöyle ortaya konulmaktadır." *Ve oğlanı muallime getirince şu denli sıkı sıkı tembihleryip korkutarak ısmarlamak gerek ki, çocuk korkmalı, okumakla ve öğrenmekle meşgul olmalı. Hocadan kaçıp eve gelirse onu öylesine letmeli (dövmeli) ki, hocaya ısınıp bir daha kaçmasın. (Gökyay,1986:49)* Osmanlı'da aile ve toplum dayağın çocuğa terbiye ve ahlak kazandıracağını düşünüyordu. Dolayısıyla dayak, anne ve baba ve öğretmenler tarafından meşru bir disiplin aracı olarak görülürdü. Bu durum günümüz eğitim anlayışından farklılıklar arz etse de bu dönemde bütün toplumlarda bu tarz bedeni cezaların çok daha ileri düzeyde olduğu bilinmektedir. Örneğin; Anadolu'ya gelen Alman bir gezginin notlarında, Türklerin çocuklarına karşı Avrupalılardan çok daha insafli olduğu, bedeni cezalar verseler dahi çocuklarını Avrupalılar gibi sakatlamadıklarından bahsetmektedir. (Taşkın,2008:350)

İlk organize Sıbyan mektebi Fatih Sultan Mehmet tarafından, Sahn-ı Seman ve Tetimme medreselerinin yanına öksüz ve yetim çocukları okutmak için yaptırılmıştır. Bu medreseler öğrencilerin ücretsiz olarak beslenme, barınma ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmıştır. Aynı zamanda Eyüp ve Ayasofya medreselerinde, Sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek üzere yeni bir bölüm açılmış, müfredatından ağır fıkıh dersleri kaldırılıp, öğretim yöntemleri ve tartışma kuralları gibi dersler programına dahil edilerek çocukları bu alanda daha iyi anlayacak ve ihtiyaçları olan eğitimi verebilecek kişilerin yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak bir süre bu alanda öğretmen yetiştiren medreseler ilerleyen süreçlerde kaldırılmış, tekrardan geleneksel sistemde öğretmen temin edilmesine geri dönmüştür. (Güdek,2012:1)

Medreselerde Bozulma Ve Islah Hareketleri

Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren medrese ve ilmiye müesseselerinde bazı yanlış uygulamalar görülse de, genel hatlarıyla Kanuni dönemine kadar devamlı gelişme kaydedilmiş,

fakat 16. asrın ikinci yarısından itibaren medrese nizamında bir takım sebepler neticesinde bozulmalar baş göstermiştir. Kanuni bu problemi fark edince gerekli düzenlemelerin derhal yapılması için bir ferman çıkartmış, emri doğrultusunda kısmi düzelme görülse de ilerleyen süreçlerde bozulma devam etmiştir. Kanuni'den sonra başa geçen padişahlar, medrese nizamının ıslahı için gayret sarf etmiş olsalar da pek bir başarı sağlanamamış, bozulma ve usulsüzlükler ilerleyerek devam etmiştir. (Ürekli,2016:386)

16.yy la kadar sürekli bir gelişim ve eşsiz bir başarı gösteren medreselerde 17. yy dan sonra (Ürekli,2016:386) ilmiye sınıfına ait kanun ve geleneğin çığnenmesi, merkezilik, nüfus kesafeti, talebe isyanları, ulema zadedgân sınıfının doğması, devletin diğer müesseselerindeki bozukluklar, bencillik ve saltanat kavgaları sebebiyle bozulmalar baş göstermeye başlamıştır. (Kazıcı,2018:380) Bütün bunlara ek olarak medreselerde tıp dışında diğer fenni ilimleri öğrenmek ve öğretmenin bazı çevrelerce hoş karşılanmaması ve yapılan baskılar neticesinde, bu derslerin müfredattan kaldırılmasına sebep olmuş, medreseler ehil olmayan kişiler tarafından sadece İslami ilimlerin öğretildiği sıradan kurumlara dönüştürülmüştür. Osmanlı'nın ilim dünyasına sırt çevirmesi ve sadece İslami ilimlere yönelmesi karşısında Batı, Rönesans'la birlikte hız verdiği bilimsel çalışmaları sayesinde Osmanlı karşısında hızlı bir yükselişe geçmiştir. Ayrıca Batı'nın üst üste kazandığı savaşlar neticesinde Osmanlı idarecileri, batının üstünlüğünü kabul eder olmuş, eski güç ve ihtişamlı günlerine dönüşün batı tarzı reformlarla mümkün olduğu kanısına varmışlardır. Yürütülen çalışmalar neticesinde Osmanlı eğitim sisteminde ciddi yenilikler yapılması gerektiği kararına varılmıştır. Ancak bu karara karşı çıkan çevrelerin ciddi tepkisi ile karşılaşmış, hatta III. Selim dönemi yenilik karşıtı çevrelerin başını çektiği kanlı olaylara sahne olmuştur. (Yılma,2009:27) 1826 yılına gelindiğinde yenileşme hareketlerine karşı olan çevrelerin en büyük destekçisi olan Yeniçeri Ocağı lağvedilerek yerine batılı tarzda yeniden düzenlenen Nizam-ı Cedid ordusu kurulmuş, askeri okullarda eğitim batı tarzı teknik ve yöntemlere göre yeniden düzenlenmiştir. (Karataş, 2003:233)

Eğitimde Modernleşme Adımları

Lale devriyle başlayan modernleşme süreci, II. Mahmut ve Tanzimat döneminde uygulamaya konulan geniş reform hareketleriyle hız kazanmıştır. Ancak halkın ve ulemanın tepkisinden çekinildiği için öncelik padişah ve vezirlerin doğrudan etkisi ve denetimleri altındaki müesseselere verilmiştir. Toplumu düzeltme ve dönüştürmede, yaşanan bozulmanın giderilmesinde, devletin yeniden kalkınma, ilerleme, eski güç ve ihtişamına kavuşmasında eğitimin inkar edilemeyecek rolünün farkında olan Osmanlı idarecileri, başlattıkları reform hareketleri içerisinde eğitim kurumlarına bilhassa önem verir. Mevcut eğitim kurumları içerisinde görevlerini layıkıyla yerine getirmeyenlerin belirlenmesi, liyakat sahibi kişilerin iş başına getirilmesi, batılı tarzda modern okulların kurulması ve halkın bu yeni sistem üzere eğitilmesi yönünde bir dizi faaliyetler başlatılır. (Ürekli,2016:382) 1824'te II. Mahmut tarafından yayınlanan fermanla ilköğretim ilk kez zorunlu hale getirilir, ancak Mısır ve Rus savaşları bahane edilerek İstanbul'da bile bu karar yeterince uygulanamaz. Eğitimde modern sisteme uygun olarak yapılacak düzenlemelerin belirlenmesi adına 1845 yılında Meclis-i Maarifi Muvakkat (Geçici eğitim kurulu) kurulur, bu kurul eğitimi ilk, orta ve üniversite olarak ayırmakla birlikte kalıcı bir eğitim kurulunun (Meclis-i Maarif-i Umumiye) kurulmasına da karar verir. Meclis-i Maarifi Umumiye'nin aldığı kararlar neticesinde Sıbyan mekteplerini zorunlu hale getirilip, Sıbyan mektebini bitirmede sınav koşulu istenir ve dayak eğitimden kaldırılır. (Demirtaş, 2007:177)

Tanzimat öncesi döneminde Osmanlı eğitim sisteminde hakim olan görüş, ahiret ilimlerini önceleyip akli ilimleri göz ardı etmesi ve müfredatta yer ver vermek istememesidir. Bunun farkında olan padişah ve Osmanlı yöneticileri, Tanzimat sonrası dönemde eğitim sisteminden bu algının silinmesi İslami ilimlerin yanında akli ilimlerinde medrese müfredatı içerisinde yer almasını istemişlerdir. 1845 yılında Sultan Abdülmecit'in yayınladığı Hatt-ı Hümayun'da din eğitiminin yanında dünyevi ihtiyaçlara yönelik derslerin de medreselerde okutulmasını, her düzeyde eğitim kurumlarının buna göre yeniden düzenlenmesini, ülkenin uygun olan her yerinde bu tür okulların açılmasını istemiştir. Ayrıca halkın bu konu da bilinçlendirilmesinin istenmesi üzerine 1846 yılında yayınlanan Takvim-i Vekayi halkın eğitilmesi üzerine yayınlanan ilk belge olma özelliğine sahiptir. (Yılmaz, 2009:31-32)

1846 yılına gelindiğinde ise Mekatib-i Umumiye Nezareti kuruldu. Başkanlığını Esat Efendinin yaptığı bu kurul görevi Sıbyan okullarında reform yapılması ve Rüşdiyelerin çoğaltılması ile ilgilendi.Yapılan çalışmalar sonucunda, Sıbyan okullarında kayda değer pek fazla düzenleme yapılamamakla birlikte Rüşdiye ile ilgili birçok gelişme olmuş ve bu okullar yaygınlaştırılmıştır. (Yılmaz, 2009:33)

1847 yılının da yayınlanan “Etfalin Tedris ve Terbiyeleri Talimatnamesi" içerdiği kararlar sebebiyle oldukça önemlidir. Bu talimatnamede falakanın dinde olmaması sebebiyle mekteplerden kaldırılması, ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi, eğitim süresinin 4 yıl olması, mahalle imamı tarafından takibinin yapılması, Öğretmenler için daha önceden belirlenen, halk veya vakıflar tarafından karşılanan ücret uygulamasının kaldırılması ve devlet tarafından belli bir maaşa bağlanması, okulların teftişi için ise belirli kişilerin görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak alınan bu kararlar imkansızlık dolayısı ile uygulanamamış, okullar eski sistemde uygulamalarına devam etmiştir. (Yılmaz, 2009:34)

Modern Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Kurulması

Modern okul öncesi eğitim kurumları 18. ve 19. yy da Batı'da Pastelozzi, Friedrich Froebel ve Maria Montessori gibi kişilerin öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Bu kişiler yaptığı çalışmalarda kendilerine özgü eğitim felsefeleri ortaya koymuş ve klasik tarzdan farklı yeni metotlarla eğitim veren okullar açmaya başlamışlardır. Bu yeni yöntemler o zamana kadar ortaya konulan eğitim sisteminden oldukça farklı olarak, katı disiplin anlayışından uzak, çocuğu anlamaya, karalarına saygı göstermeye, eğitim metodunda oyunu bir yöntem olarak kullanmaya, ayrıca daha çocuk merkezli yapılar inşa etmeye dayalı bir eğitim modeli olarak ortaya konulmuştur. (Bardak,2019:25)

Osmanlı devleti içerisinde, Ermeni, Rum ve Yahudiler, Tanzimat ve Islahat fermanı ile birlikte birçok ayrıcalık kazanmakla birlikte aynı zamanda kendi özerk okullarını kurma ve

işletme haklarını da elde etmişlerdir. Daha öncesinde eğitim faaliyetlerini kilise kontrolünde yürüten azınlık halkı, bu ayrıcalıklar sonrasında kiliseden bağımsız kendi modern eğitim kurumlarını kurmaya başlamışlardır. Azınlıkların okul öncesi eğitim kurumu açmayı ilk talebi, hicri 1325 yılında emekli bir Ermeni vatandaşının Kadıköy Yeldeğirmeni'nde Sıbyan Bahçesi açmak için devletten ruhsat talebinde bulunması ile olmuştur. Daha öncesinde ruhsatsız olarak eğitim veren yabancı okular olduğu bilinmekle beraber bu tarihten sonra resmi olarak kurulmaya ve işletilmeye başlanmıştır. Meclis-i Mebussan kayıtlarına göre bu okullarda eğitim veren öğretmenlerin ise Almanya'da çocuk terbiyesi üzerine eğitim almış olan gayri müslim kadınlardan olduğu ifade edilmektedir. Yurtdışında eğitim alan bu kadınların aynı zamanda varlıklı ailelerin çocuklarına mürebbiyelik yaptığına dair kayıtlarda bulunmaktadır. (Bardak,2019:124-125)

Osmanlı Devletinin modern okul öncesi eğitimi ile tanışması, Batı'da ortaya konulan ve oldukça başarılı sonuçlar veren, Çocuk psikolojisi ve terbiyesi, Froebel tedrisatı, çocuk sağlığı, el işleri, imla, kıraat, doğa bilimleri, hesap, geometri, müzik ve piyano, Osmanlı tarihi, beden eğitimi vb daha bir çok konuda eğitim almış olan Rum ve Ermeni bayan öğretmenler ve yabancıların kendi çocukları için yeni sistem ve teknikle eğitim veren modern okulları Osmanlı topraklarında kurması ile olmuştur. Devlet modern sistemde eğitim veren kurumları ve burada çalışan öğretmenleri göz önünde tutmuş, halkın bu mekteplere gitmesini engellemiş ve Osmanlı resmi kurumlarında görev alan yabancı öğretmenleri sıkı bir takibe almıştır. (Bardak,2019:27) Devlet bu okulları yakın takibe almanın yanında, bu kurumları ciddi bir tehdit olarak da algılamıştır. Selanik'te açılan Yahudi mektebe ait bir belgede; bu okulların varlığının Osmanlı Devleti için mahsurlu olduğu ve kurulma sebeplerinin Siyonizm fikrini yaymak olduğu belirtilmiş, resmi olarak kuruldukları için kapatmanın uygun olmadığı ancak sistem ve siyaset aleyhine herhangi bir çalışmanın vuku bulması dahilinde kurumlara müdahale edilebileceği yahut kapatılabileceği vurgulanmıştır. (Bardak,2019:126-127)

Azınlıkların çocuk eksenli kurdukları bu kurumlarda, klasik tarz Osmanlı eğitimi ve kilise kontrolündeki din merkezli eğitim sisteminden farklı olarak, el sanatları, matematik, okuma-yazma, doğa bilimleri, coğrafya, sağlığı koruma, oyun ve müzik gibi derslerin verildiği

kayıtlarda bilinmekle beraber, daha ayrıntılı bilgilere bazı anı, hikaye ve edebi eserlerden ulaşılabilmektedir. Bu edebi eserlerden biri olan Halide Edip Adıvar'ın Kiria Eleni adlı bir Rum kadının İşlettiği Çocuk yuvasında geçen çocukluk yıllarını anlatan Mor salkımlı ev adlı eseri güzel bir örnektir. (Bardak,2019:136-137)

II.Abdülhamit Han zamanı, eğitimin her kademesinde büyük yenilik ve atılımlar yaşandığı bir dönem olmuştur. Hem Eğitim kurumlarının hem de burada eğitim alan kişilerin sayısında büyük artışlar yaşandığı bu dönemde daha önce ki eğitim sisteminden farklı olarak kız çocuklarının eğitimine de verilen önem artmış, kızlar için özel ilköğretim ve rüştiyelerin kurulması kararlaştırılmıştır. Modern okul öncesi eğitimi ile ilgili ilk çalışma dönemin sadrazamlarından Said Paşa'nın Almanya'da gördüğü yeni sistem ve tekniklerin Osmanlı eğitiminde de uygulanması için Sultan II. Abdülhamit'e bir layiha sunmasıyla olmuştur. Okul ncesi eğitimin modernleştirilmesi için Said paşanın bu girişimi ilk resmi adım olmuştur. (Demirtaş, 2007:181)

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle meşruti bir yönetime kavuşan Osmanlı Devleti bir taraftan Balkan savaşlarıyla uğraşmakla beraber, bir taraftan da devletin girdiği yıkım sürecine çareler aramaktadır. Balkan savaşlarında ortaya çıkan ciddi başarısızlıklar sonucunda, Osmanlılar Avrupa'nın başarisının askerler sayesinde değil, öğretmenler ve eğitim sisteminin üstünlüğü vesilesiyle olduğunu dile getirmeye başlamışlardır. Devletin sloganı olarak belirlenen " Devletin yıkılışını ancak eğitim kurtarır" mantığıyla bütün eğitim kurumlarında köklü değişimler ve gelişmeler başlatılmıştır.

Emrullah Efendi'nin nazırlığa getirilmesinden sonra İlköğretim kanunu diye bildiğimiz 101 madde 10 fasıldan oluşan Tedrisat-ı İbtidaiyye kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun gereğince; Sıbyan mekteplerine gitme yaşı 4-7 olarak belirlenir. Ders müfredatı değiştirilir, oyunlar, el işleri, tenzihler, ilahiler, vatani manzumeler, konuşma ve sohbet gibi çocuğun gelişimini destekleyici çalışmalar eklenir. Her yaşa göre ders kitaplarının yeniden yazılması kararı alınır. Ayrıca ğretmenleri Darulmuallim mezunlarından atanır ve bu okullar müfettişlerin teftiş ettiği kurumlara dönüştürülür. Osmanlı Devleti eğitimcilerinden yurt dışına gidip buradaki Okul

öncesi kurumları gezip görenler ülkeye döndüklerinde bu yeni sistemde eğitim veren okulları açarlar. Eğitimci Kazım Nami Duru'da bu eğitimcilerden biri olarak Avusturya-Macaristan gezisinde bu okulları görmüş ve sistemlerine hayranlık duymuştur. Yurda döndüğünde Selanik'te bir Anaokulu açmıştır. Ancak buraya Osmanlı okullarında eğitim görmüş Müslüman öğretmen bulamayan Kazım bey Allians İsrailit okulundan yetişmiş iki bayan öğretmen almış, Froobell usulünün ilk bilgilerini de yurt dışında görüp tecrübe ettiği kadarıyla kendisi vermiştir. Öğretmen bulmadaki sıkıntılara rağmen bu okullar kısa zamanda Osmanlı topraklarında yayılır ve halk tarafından çok çabuk özümsemekle bir hayli tercih edilir. Bu okullar Osmanlı'da Anaokulu ve Çocuk bahçesi gibi isimlerle anılmaya başlanır. Sıbyan mektebi ismi ise, değişimi reddeden ve klasik tarzda eğitim veren okullar tarafından kullanılmaya devam eder. (Türk, 2011:162)

Klasik tarzda devam eden Sıbyan mekteplerinin varlığı karşısında yeni kurulmaya başlanan modern anaokulları devlet ve eğitimciler tarafın ciddi destek bulmuştur. Bu konuda eğitimci Edhem Nejat'ın *"Memlekette anaokullarına ağırlık verilmeli, buralara öğretmen yetiştirmek için de Anaokulları Dar-ul-Muallimatı açılmalıdır. Bu okula rüşdiye mezunları alınmalı iki-üç(1-1,5yıl) dönemlik bir sürede mutlaka bir Avrupa ülkesinin yardımı ile mükemmel bir eğitim verilmelidir."* sözü dikkat çekicidir. (Türk, 2011:162)

Modern Okul Öncesi Eğitim Sistemi

15 mart 1915 yılında çıkarılan bir kanunnameyle ise modern tarzda açılacak olan anaokullarının fiziki şartları belirlenir, günümüz anaokulları yapısına uygun olarak binanın mektebe elverişli olması, önünde müstakil bahçesinin bulunması, her türlü ders araç gereçlerinin bu okullara devlet tarafından sağlanması ve ücretsiz eğitim verilmesi gibi düzenlemeler getirilir. Sınıf sayıları ve yapısıyla ilgili düzenlemelerin yapıldığı kanunnamede, kız-erkek sınıflarının ayrı olma şartı kaldırılır ve her sınıfın 30 kişiden fazla olmaması, yaş gruplarına göre sınıfların oluşturulması, her sınıfta bir ana öğretmen birde yardımcı öğretmen olması zorunluluğu getirilir. İstanbul ve büyük şehirlerde modern tarzda eğitim veren bir hayli resmi ana okulu açılır. (Türk, 2011:165-168)

Eğitimde yapılan düzenlemeler gereğince, yeni kurulan okul öncesi kurumlarında çalışacak öğretmenlerin Osmanlı tebaası ve Darulmuallimin mezunu olması, bu kurumların devlet tarafından denetlenmesi, kararlara uyulmaması dahilinde cezai işlem uygulanması getirilmiştir. Devletin desteklediği bu okullarda eğitim için gerekli olan araç gereç, bina ve öğretmen maaşları da devlet tarafından karşılanmaktadır. Bu okullarda uygulanan ders programı ve eğitim sistemi alışılmışın dışında ve günümüz şartlarına bile kıyasla oldukça ileri seviyededir. Haftada bir sağlık denetimi yapılması ve her sınıfta bir asıl öğretmen birde yardımcı öğretmen bulunması, seçilen oyuncakların çocukların gelişimini destekleyici olması ve öğretmen gözetiminde kontrollü bir şekilde oyunlar oynatılması gibi uygulamalar oldukça ileri seviyede bir sistemin varlığını göstermektedir. İki yıl olarak belirlenen eğitim sürecinin birinci yılında, çocukların bedensel gelişimi öncelikli hedef kabul edilerek, bedensel gelişimini destekleyici oyunlar eşliğinde dersler, havanın güzel olduğu günlerde bahçede, havanın kötü olduğu günlerde sınıfta, bazen piyano eşliğinde bazen de şarkılar eşliğinde yapılmaktadır. İlk yıl Ahlak, İlmî Eşya, İlmî Hesap, Jimnastik, El İşleri, Kıraat, Fransızca, Müzik, Bahçıvanlık, Sağlığı koruma dersleri, ikinci yıl ise Fransızca, Müzik, Türkçe, Resim, El işi, Hesap, İlmî Eşya, Kıraat, Jimnastik gibi dersler verilmektedir. Okullarda verilen eğitimin Sıbyan mekteplerine kıyasla en büyük farkı, derslerin kitaba bağlı ve ezberci eğitim sisteminden farklı olarak, çocuğun doğasına uygun oyun, eğlence ve uygulama eksenli bir yapıda inşa edilmesidir. Okullarda çocuğu oyundan uzaklaştırmadan, sıkmadan ve aynı zamanda eğlendirerek öğretmek en önemli kuraldır. Örneğin; Fransızca dersi, kitap, gramer yahut ezber olarak değil, Fransızca oyunlar oynatılarak verilmektedir. Aynı zamanda çocukların zihinlerini yoran dersler yarım saatten fazla verilmez ve ders aralarına konulan uzun teneffüslerde çocukları dinlendirecek oyun, dans, şarkı uygulamaları çocukların dinlenmesi amaçlanırdı. Bu okullarda ki eğitimin temel felsefesini kavrayabilmek adına Okul öncesi eğitiminin öncülerinden olan Sabrı Cemil Bey'in çocukla ilgili düşünceleri dikkat çekicidir. Ona göre çocuklar bahçedeki nazik bitkiler gibidir. O bitki doğasına göre meyve verecektir. Onu olduğundan başka bir şekle sokmaya ne gücümüz yeter, ne de buna hakkımız vardır. Öğretmenlerse bu bahçelerdeki çiçekleri yetiştiren bahçıvanlardır. Onların görevi bu çiçeklerin sağlıklı ve doğasına uygun bir şekilde yetişmesini

sağlamak, gereken suyu vermek, zararlı haşerattan korumak, güneş ışığından en doğru şekilde yararlanmasına yardımcı olmak olduğunu vurgular. (Bardak,2019:54,56,100)

Modern anaokullarının kurulması, hızla yayılması ve halk tarafından ciddi karşılık bulunması karşısında eski sistemde eğitim vermeye devam eden Sıbyan mekteplerinin varlığı Osmanlı toplumunda birbirinden farklı iki okul öncesi eğitim sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum ise eğitimde iki başlığının doğmasına sebep olmakla birlikte, birbirine zıt iki cenahın ortaya çıkmasına ve bu kurumlarda yetişen insanların birbirlerini sürekli tekfir etmeleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Eğitimde yaşanan bu çift başlılık halk arasında da ayrışmaya sebep olmakta, halkın eğitimi, milli bilincin oluşması, kalkınma ve ilerleme gibi büyük ümitlerle yapılan eğitimde atılım hareketlerini etkisiz hale getirip, halk arasında ayrışmaya sebep olmakla, yarardan çok zararların oluşmasına sebep olmaktadır. Osmanlı devleti ise ortaya çıkan bu kutuplaşmanın biran önce bitirilmesi gerektiğinin farkında olmasına rağmen, yaşanan savaşlar ve ekonomik sıkıntılar sebebiyle konuyla yeterince ilgilememiş olduğu görülmektedir. I.Dünya savaşı sonrası Osmanlı devletinin yıkılması ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulması sonrasında 3 Mart 1924'te yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat kanunu ile bu çift başlılık bitirilmiş, eğitim tek çatı altında toplanmıştır. (Demirtaş, 2007:181)

Sonuç

Kuruluşundan itibaren Osmanlı'nın okul öncesi eğitim kurumları olan Sıbyan mektepleri 16. yy la kadar toplumun ihtiyacını karşılamakla birlikte, Avrupa'da uygulanan okul öncesi eğitime göre oldukça ileri seviyede oldukları görülmektedir. Bir hayli yaygın olarak her mahallede, her köyde açılmış olan bu kurumlarda temel eğitimi alan çocuklar, eğer isterlerse Osmanlı'nın hiyerarşik eğitim sisteminde en üst seviyeye kadar ulaşabilmekte ve büyük hocalardan yüksek ihtisas tahsil edebilmektedir. Ancak zamanla Osmanlı'nın diğer müesseselerinde yaşanan aksaklık ve bozulmalar eğitim sisteminde de ortaya çıkmış, bu kurumlar, zamana ve şartlara göre değişim gösterememiş, eğitimi sadece İslami ilimlerden ibaret sanarak, değişen dünya sistemine ve bilime ayak uyduramamakla kalmayıp aynı zamanda karşı çıkmış, eski sistemde eğitim vermekte ısrar etmiştir. Sıbyan mektepleri, eğitimde ortaya

konulan ıslah hareketlerini, özerk bir yapıda kurulmuş olmalarının ve ulema sınıfının ciddi desteği sayesinde bertaraf etmiş ve devletin yıkılışının vuku bulduğu 20. yüzyıl başlarına kadar klasik tarzda eğitim vermeyi sürdürmüşlerdir. Sıbyan mekteplerinde girişilen modernleşme çalışmalarının başarısızlıkla sonuçlanması sebebiyle devlet çözümü modern okul öncesi kurumlarını kurmak ve Sıbyan mekteplerine karşı bu kurumları desteklemekte bulmuştur. Modern okul öncesi eğitim kurumları olarak kurulan Anaokulu, Çocuk Bahçesi, Ana mektebi vb. gibi isimlerle anılan bu kurumlar hem İstanbul'da hem de Anadolu'da hızlı bir şekilde çoğalmış ve yaygınlaşmıştır. Modern okul öncesi eğitim kuruları: Oyun, Ahlak, İlmi hesap, İlmi eşya, Fransızca, Kıraat, Jimnastik, Müzik ve benzeri dersleri uygulama temelli okutmayı yöntem olarak benimseyen eğitim yaklaşımını getirerek çocukların, bedensel gelişimine, ahlaki gelişimine ve fikri farkındalığına hizmet etmeyi temel amaç olarak benimsemiştir. Eğitimi sadece İslami ilimlerden ibaret gören yaklaşımı tenkit ederek, bilimsel gelişmelere kayıtsız kalmamanın gerekliliğini savunmuştur. Bilimsel ve ahlaki dersleri harmanlayan eğitim sistemi sayesinde, ahlaki erdemlerle donanmış, çağının bilimsel gelişimlerine katkı sağlayabilecek yetkinlikte aydınların yetiştirilme sürecini başlatan modern eğitim kurumları, hasta adam diye nitelendirilen Osmanlı'nın yeniden ihyası konusunda da büyük umut olmuşlardır. Ancak istenilen sonuç elde edilemeden iç karışıklıklar, imkansızlıklar ve savaşlar sebebiyle Osmanlı devleti yıkılmıştır. Osmanlı'nın yıkılışı sonrası yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti ise özerk yapıda olan eğitim kurumlarını ortadan kaldırarak eğitimi devlet kontrolüne almış ve bütün bu kurumları tek çatı altında toplamıştır.

Kaynakça

Aksoy, İ. (2011). Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(16):13

Akyüz, Y. (2012). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.

Bardak, M. (2019). *Osmanlı'da Modern Okul Öncesi Eğitim 1908-1918*. İstanbul: Alalama

Demirtaş, Z. (2007). Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri Ve İlköğretimin Örgütlenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 17(1):173-181

Eflatun, Y., Dağlı, (2019). *Devlet*. İstanbul: Ezgi

Güdek, M. (2012). *Modernleşme Döneminde Osmanlı'da Çocuk Eğitimi Ve Literatürü* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Gümüş, T.T. (2010). Batı Avrupa'da Eğitim Tarihi: Yeni Yaklaşımlar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1): 30-32

Güven, G. & Azkeskin, K.E. (2014). *Erken Çocukluk Eğitimi Ve Okul Öncesi Eğitim*, Ankara: Pegem Akademi.

Karataş, S. (2003). Osmanlı Eğitim Sisteminde Batılılaşma. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(1):232-233

Kazıcı, Z. (2018). *İslam medeniyeti ve müesseseleri tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Pamuk, B. (2003). XVII. Yüzyıl Erzurum'unda Toplumsal Bir Vaka: Şartlı Boşanma. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(30):103

Şişman, M. (2007). *Eğitim bilimlerine giriş*. Ankara: Pegem.

Taşkın, Ü. (2008). Klasik Dönemde Osmanlı Eğitim Kurumları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1 (3):350

Tekin, İ. (2017). 1876-1923 Yılları Arasında Çocuk Eğitimi Konusunda Yazılmış Kitapların İncelenmesi. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*. 6(3):1600

Türk, İ. C. (2011). Osmanlı Devlet'inde Okul Öncesi Eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*. 192:162-168

Ürekli, F. (2016). Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları. *Sosyal Bilgiler Dergisi*, 3:286

Yelkenci, Ö. F. (2019). *Hayat Denge Modeli*. İstanbul: Motto.

Yılmaz, Ş. (2009). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Sıbyan Mekteplerinde Yenilik ve Gelişmeleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

